

dr hab., prof. IH PAN Tomasz Wiślicz

Warszawa 29.04.2021 r.

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN

Rynek Starego Miasta 29/31 00-272 Warszawa

twislicz@ihpan.edu.pl

Recenzja osiągnięć naukowych oraz aktywności naukowej

dr. Tomasza Falkowskiego

Poniższa recenzja została przygotowana w związku z postępowaniem habilitacyjnym, w ramach którego Rada Doskonałości Naukowej powołała mnie na recenzenta dorobku naukowego dr. Tomasza Falkowskiego, ubiegającego się o stopień doktora habilitowanego. Recenzja składa się z następujących części: (1) Sylwetka naukowa habilitanta, (2) Ocena dorobku naukowego habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora, (3) Ocena osiągnięcia naukowego pt. „Określenie dyskursywnej specyfiki historii nauki jako dziedziny badawczej (na podstawie analizy historiografii francuskojęzycznej od XVIII wieku do czasów współczesnych)”, przedstawionego w monografii „Dyskurs historii nauki” (Poznań 2020), (4) Ocena pozostałych form aktywności naukowej habilitanta, (5) Wniosek końcowy.

1. Sylwetka naukowa habilitanta

Dr Tomasz Falkowski uzyskał stopień magistra historii na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2005 r. za pracę pt. „W stronę niekonwencjonalnych ujęć przeszłości. Geneza nowej problematyki we współczesnej teorii historii”, napisaną pod kierunkiem prof. dr. hab.

Kazimierza Maliszewskiego, a w 2010 r. na tejże uczelni obronił pracę doktorską, napisaną również pod kierunkiem prof. Maliszewskiego, a zatytułowaną „Wydarzenie historyczne i jego zmienny status w dwudziestowiecznej historiografii francuskiej”. Od 2012 roku habilitant jest zatrudniony jako adiunkt na Wydziale Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie prowadzi prace badawcze i zajęcia dydaktyczne.

Od początków swojej kariery akademickiej (czyli od pracy magisterskiej) habilitant specjalizuje się w metodologii historii i historii historiografii ze szczególnym naciskiem na dzieje historiografii francuskiej. Tej historiografii poświęcone jest również dzieło przedstawione jako osiągnięcie habilitacyjne, tym razem jednak habilitant skupił się na specyficznej i odrębnej formie pisarstwa historycznego, jakim jest historia nauki. Owocna analiza tej gałęzi badań, dokonana w przedstawionej monografii pt. „Dyskurs historii nauki” (Poznań 2020) jest rezultatem kontynuowanego od początku kariery rozwoju refleksji intelektualnej i poszerzania pola badawczego.

2. Ocena dorobku naukowego habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora

Po uzyskaniu stopnia doktora habilitant opublikował 3 monografie naukowe, 24 artykuły (w tym w pismach „Educational Philosophy and Theory”, „Historyka”, „Historia@Teoria”, „Sensus Historiae”), oraz liczne drobniejsze teksty, w tym recenzje naukowe. Szczególnego podkreślenia wymaga dorobek translatorski i edytorski habilitanta, obejmujący przekłady na polski ważnych tekstów naukowych autorstwa m.in. Paula Veyne’a, Marca Ferro, Maurice’a Blanchota, Michela Foucaulta i Arlette Farge, oraz redakcje naukowe polskich edycji książek Erica Hobsbawma i Borisa Burdena. Wśród trzech monografii autorskich jedna powstała na podstawie obronionego w 2010 r. doktoratu autora („Myśl i

zdarzenie. Pojęcie zdarzenia historycznego w historiografii francuskiej XX wieku” (Kraków 2013).

Dorobek habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora można uznać zatem za dość obszerny i zróżnicowany formalnie, obejmujący również dwa artykuły w języku angielskim.

Pod względem merytorycznym dorobek dr. Tomasza Falkowskiego ogniskuje się wokół dwóch osi: historii historiografii, zwłaszcza francuskiej XX w., oraz zagadnień metodologii historii z naciskiem na analizę poszczególnych pojęć stosujących się do współczesnej historiografii. Ścisłe oddzielenie tych dwóch pól zainteresowań habilitanta nie jest jednak możliwe, gdyż zasadniczo uprawia on historię historiografii z silnym zacięciem teoretycznym oraz metodologię w oparciu o szerokie rozpoznanie praktyk historiograficznych, zwłaszcza historii francuskiej. Dobrym przykładem jest tu książka podoktorska poświęcona zdarzeniu historycznemu wraz z sukcesywnymi drobniejszymi studiami nad tym zagadnieniem, które można umieścić na różnych miejscach skali między metodologią historii a studiami historiograficznymi.

Spośród tematyki najbliższej autorowi należy wymienić, oprócz pojęcia zdarzenia historycznego, także takie zagadnienia jak: reprezentacja, dyskurs, strukturalizm, przekład kulturowy czy filozofia nauki. Jak widać, jest to wybór spośród kluczowych tematów, które organizowały dyskusję teoretyczną historyków francuskich ostatniego półwiecza. Opracowania habilitanta nie stanowią jednak głosu w tych dyskusjach (choćby ze względów językowych); określić je można raczej jako silnie podbudowany teoretycznie komentarz do dyskusji. Ciężko zachęcać autora, żeby próbował wziąć udział we francuskich dyskusjach teoretycznych – wiadomo przecież, że włączenie się do nich z zewnątrz jest praktycznie niemożliwe – jednak warto byłoby, aby habilitant częściej angażował się w wymianę myśli w ramach międzynarodowego grona

komentatorów francuskiej historiografii – grona, które posługuje się zazwyczaj językiem angielskim, a jego wartością jest – podobnie jak w przypadku opracowań dr. Falkowskiego – dystans i brak instytucjonalnego zamotania we francuskie kontrowersje. W takim środowisku akademickiej wymiany myśli habilitant niewątpliwie by się odnalazł, a jego teksty dotarłyby do odpowiednio szerokiego audytorium, na jakie zasługują.

3. Ocena osiągnięcia naukowego pt. „Określenie dyskursywnej specyfiki historii nauki jako dziedziny badawczej (na podstawie analizy historiografii francuskojęzycznej od XVIII wieku do czasów współczesnych)”, przedstawionego w monografii „Dyskurs historii nauki” (Poznań 2020).

Osiągnięcie naukowe, któremu habilitant nadał w autoreferacie tytuł „Określenie dyskursywnej specyfiki historii nauki jako dziedziny badawczej (na podstawie analizy historiografii francuskojęzycznej od XVIII wieku do czasów współczesnych)”, zostało zrealizowane w postaci monografii pt. „Dyskurs historii nauki” (Poznań 2020) i to ta monografia będzie przedmiotem poniższej oceny. Na wstępie trzeba zaznaczyć, że o ile wyżej wzmiankowany tytuł osiągnięcia naukowego dość szczegółowo (choć chyba niewystarczająco) informuje o zakresie badań jego autora, to tytuł monografii – mimo że trafniejszy – wydaje się sugerować znacznie szerszy zakres tematyczny pracy, niż w istocie został zrealizowany. Być może rozwiązaniem byłoby nadanie monografii podtytułu, uszczegółowiającego przedmiot opracowania. Czytelnik monografii „Dyskurs historii nauki” nie znajdzie w niej bowiem klasycznego wykładu historii historiografii nauki, ułożonego w chronologicznym porządku rozwoju dyskursu tej dziedziny badań. Nie znajdzie też w niej prawie żadnych odwołań do dominującej na poziomie międzynarodowym anglosaskiej historii nauki, chyba

obecnie nawet lepiej znanej w Polsce, niż polska historiografia nauki. Czy jednak można traktować te uwagi jako zarzut? Moim zdaniem – nie. Po pierwsze: nie podręcznikowy, ale autorski wybór analizowanych zagadnień umożliwił autorowi przeprowadzenie wywodu, osiągającego założone cele. Po drugie: skupienie się praktycznie wyłącznie na historiografii francuskiej/francuskojęzycznej przywraca (choć trochę) zachwiane proporcje i zwraca uwagę na metodologiczne bogactwo tej tradycji badawczej, która – dzięki uwarunkowaniom kulturowym – przez dziesięciolecia była wyjątkowo płodna intelektualnie i wciąż potrafi inspirować, nie tylko dzięki Bruno Latourowi i wywalczonemu przez niego miejscu w anglosaskim świecie naukowym. Tak zatem, uważam za uzasadnioną wstępną decyzję autora, by ograniczyć się do francuskojęzycznej historii nauki, a wybór analizowanych dzieł/kierunków badawczych podporządkować założonej koncepcji pracy.

Muszę przyznać, że dopiero lektura recenzowanej monografii uświadomiła mi, że historia nauki nie jest po prostu jednym z tematycznych odgałęzień historiografii, lecz dziedziną o statusie „niejednoznacznym, ambiwalentnym, złożonym”, a zarazem – w jak dużym stopniu owa specyfika (tematu, praktyk, dyskursu) historii nauki może służyć przemyśleniu i przedefiniowaniu zdawałoby się fundamentalnie wydyskutowanych problemów takich jak relacja między historykiem a przekazem źródłowym, stosunek między historiografią a przeszłością, czy też zasady wyjaśniania w historii. Autor monografii dowodzi tezy, że to właśnie specyfika metod i praktyk historii nauki w tych trzech „punktach węzłowych” (czy też jej odrębność od innych form historiografii w tym zakresie) prowadzi do powstania specyficznego dyskursu historii nauki. Dodałbym może, że owa specyfika dostarcza również inspirującego modelu porównawczego dla analizy innych dziedzin historiografii.

Analiza tych trzech, wyżej wymienionych, węzłowych problemów historii nauki staje się dla autora podstawą organizacji jego monografii. Po krótkim wstępie, przedstawiającym zakres i tezę pracy, następują trzy rozdziały, poświęcone poszczególnym wyróżnionym punktom węzłowym. Każdy z nich stanowi jakby odrębne studium, odmienne koncepcyjnie od pozostałych, bazujące na odmiennej selekcji analizowanych dzieł historiograficznych oraz wykorzystujące zróżnicowane formy narracyjne.

Pierwszy rozdział nosi tytuł „Historyk nauki i jego źródła” i koncentruje się na problemie metodologicznym stosunku badacza do przekazów źródłowych, jakimi są wizje rozwoju nauki, wytwarzane przez samych naukowców. Problem ten został przedstawiony na podstawie dwóch studiów szczegółowych: analizy miejsca Antoine Lavoisiera w rozwoju chemii, oraz omówienia relacji między myślą Isaaca Newtona i Kartezjusza na tle historii nowożytnej fizyki. Analizy te pokazują, w jaki sposób badacze historii nauki uzależnieni są od historycznych wizji i opisów własnego miejsca w gmachu nauki, przedstawianych przez naukowców, oraz w jaki sposób przekładają się one na sposób opowiadania o historii nauki budując rozmaite figury „przełomu”, „rewolucji”, „opozycji”, „błądzenia” itp.

Rozdział drugi, zatytułowany „Widma prezentyzmu”, jest zupełnie odmiennie napisany i najbardziej przypomina tradycyjny wykład historii historiografii. Jego przedmiotem są dzieje postawy prezentystycznej vs. historycystycznej badaczy historii nauki w kontekście różnych wzorów uprawiania historii nauki we Francji w XX i na początku XXI wieku. Problem ten autor omawia na przykładzie m.in. hermeneutyki Hélène Metzger, epistemologii historycznej, historii mentalności, historii nauki „à part entière”, studiów nad nauką i technologią Bruno Latoura, po ekologię praktyk naukowych Isabelle Stengers. Ten dość kompletny opis podstawowych zmian w koncepcjach historii nauki we Francji w perspektywie

blisko 100 lat przypomina coś, co można by określić alternatywną (bądź równoległą) historią francuskiej historiografii: historia nauki czasem się do niej przybliża, czasem oddala, czasem natrafia na problemy, które leżą w samym centrum teoretycznych sporów, czasem wytwarza własne – specyficzne dla niej, ale raczej marginalne z punktu widzenia dyscypliny. Ten zarys historiograficzny autor zogniskował wokół sporu między prezentyzmem a historycyzmem, wskazując na trwałość paradoksalnego odwoływania się do historycyzmu przez zadeklarowanych prezentystów i odwrotnie. W ten sposób przedstawiona jest między innymi historia mentalności szkoły „Annales”, lecz również koncepcje Bruno Latoura. Jako sposób wyjścia z tego paradoksu autor proponuje koncepcję ekologii praktyk Isabelle Stegner (z którą wyraźnie sympatyzuje), a którą to koncepcję opisuje jako „świadomy prezentyzm konstruktywistyczny”.

W końcu trzeci rozdział, noszący tytuł „Sztuka genetycznych prozopopei”, można określić jako studium z zakresu historii idei. Chodzi tu o dzieje genetycznego wyjaśniania zjawisk naukowych, które zdaniem autora odnosi się w historii nauki do odmiennych zagadnień niż w przypadku pozostałych nurtów historiografii. Analiza idei genezy w historii nauki zostaje przeprowadzona na konkretnym przykładzie powstania geometrii, tak jak sobie je wyobrażano i konceptualizowano od XVIII w. do współczesności. Tak zatem autor śledzi rozmaite narracje na temat początków geometrii konstatując, że wszystkie je można określić jako prozopopeje, którym ich twórcy każą „przemawiać na rzecz rozwijanej czy propagowanej [...] wizji” (s. 243). Można zatem mówić tutaj o zabiegu retorycznym, któremu jednakże Tomasz Falkowski nie odmawia pewnego znaczenia poznawczego, gdyż na podstawie przeprowadzonej analizy wskazuje na fakt, że w historii nauki „każde ‘dyskursywne pojęcie’ genezy implikuje określony wariant szerszej struktury [...]”. Często realizacja takiego, a nie innego wariantu w jednej relacji pociąga za sobą konkretne rozstrzygnięcie w

drugiej” (s. 245). Ostatecznie w figurze genezy dochodzi do „głębokiego i skomplikowanego splotu najistotniejszych dla filozoficzno-historycznego namysłu nad nauką kwestii” (s. 246). Kwestia ta została przez autora przekonująco wykazana na przykładzie historiografii geometrii, nie jestem wszakże przekonany, że równie klarowny dowód da się przeprowadzić dla wszystkich innych dyscyplin naukowych. Nie ulega natomiast wątpliwości, że autorowi udało się na tym przykładzie wykazać jak daleko sięga dyskursywna specyfika historii nauki.

Trzy rozdziały, a może trzy studia, składające się na monografię, w interesujący i przekonujący sposób opowiadają o trzech problemach węzłowych, z których wynika specyfika dyskursu historii nauki. Podkreślić należy, że pomimo skomplikowanej materii opracowania, jak również stosowania przykładów odległych od zwyczajowych pól zainteresowania humanisty (chemia, zoologia, geometria), monografia jest napisana w sposób wysoce jasny i przejrzysty, oraz odpowiednio zwięzły, by skutecznie przedstawić argumentację i wnioski. Książka jest wręcz po prostu ciekawa. Refleksje autora na temat historii nauki sięgają dalej, poza wyznaczony tytułem temat, dotykając na przykład ważnych zagadnień z zakresu poznania historycznego w ogóle. Pod tym względem jest to monografia, która mówi więcej, niż określony przez autora we wstępie cel i zakres pracy.

Na tym tle nieco rozczarowujące jest krótkie zakończenie, w którym autor ograniczył się do rekapitulacji całego wywodu w sposób wyraźnie mniej precyzyjny niż czynił to w zasadniczym zrębie pracy. Na koniec natomiast jedynie ogólnie zwrócił uwagę, że rozważania nad dyskursem historii nauki mogą mieć jakieś znaczenie „dla całego poznania historycznego”. Szkoda, że ten wątek nie został omówiony dogłębniej, choćby w postaci postawienia roboczych hipotez,

wychodzących od różnych obserwacji poczynionych we wcześniejszych rozdziałach.

Drobne zastrzeżenia co do „Zakończenia” książki nie zmieniają faktu, że monografię tę należy ocenić bardzo wysoko. Na ocenę tę składają się: (1) skonstruowanie ważnego problemu badawczego specyfiki dyskursywności historii nauki, (2) przeprowadzenie analiz na ten temat w ramach francuskojęzycznej tradycji historiograficznej na podstawie dobrze dobranych opracowań z badanego zakresu, (3) interesująca, przemyślana koncepcja wyjaśniająca, (4) przejrzysta konstrukcja monografii, jasny, sprawny pod względem pisarskim wywód i przekonująca argumentacja.

„Dyskurs historii nauki” Tomasza Falkowskiego niewątpliwie jest bardzo wartościową książką wychodzącą od historii historiografii aby poruszać ważne kwestie z zakresu metodologii badań historycznych. Można ją jednak czytać również jako krytyczny, autorski przewodnik po dziejach francuskojęzycznej historii nauki, można również – jako teoretyczny wstęp do prowadzenia badań nad historią nauki, a zwłaszcza w odniesieniu do zasad interpretacji zastanych narracji o jej rozwoju (czy to w postaci źródeł, czy opracowań). W każdym razie opracowanie Tomasza Falkowskiego powinno poważnie wzbogacić polską refleksję teoretyczną na temat historii nauki i przypomnieć o francuskiej perspektywie na tę dziedzinę. Zachęcałbym również autora do przedstawienia głównej tezy tej książki na forum międzynarodowym.

4. Ocena pozostałych form aktywności naukowej habilitanta

Dr Tomasz Falkowski w ramach pracy jako adiunkt pracując na Wydziale Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu prowadzi zajęcia dla studentów z historii historiografii, metodologii historii i innych przedmiotów z

zakresu teoretycznego i metodycznego. Pełnił również funkcję promotora pomocniczego w dwóch przewodach doktorskich.

Należy wspomnieć również jego aktywność konferencyjną – wziął udział z referatem w trzynastu konferencjach naukowych, w tym dwóch zagranicznych, wygłosił też kilka referatów i odczytów na zaproszenie. Był także członkiem komitetów organizacyjnych dwóch konferencji międzynarodowych.

W latach 2014-2019 był członkiem międzyuniwersyteckiego zespołu badawczego w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki SONATA BIS pt. „Urządzanie uniwersytetu – dyskursywny obraz współczesnej reformy szkolnictwa wyższego w Polsce”, pod kierownictwem dr hab. Heleny Ostrowskiej, prof. UKW w Bydgoszczy.

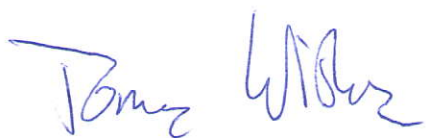
Dr Tomasz Falkowski jest również członkiem redakcji dwóch ogólnopolskich pism naukowych: „Historia@Teoria” (od 2016) i „Rocznik Antropologii Historii” (od 2017). Ponadto działa w Polskim Towarzystwie Historycznym oraz w Towarzystwie Historiograficznym. W 2020 r. został powołany do Komisji Teorii Historii i Historii Historiografii oraz Metodologii Historii przy Komitecie Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk.

W zakresie popularyzacji i upowszechniania nauki należy podkreślić jego wyżej wzmiankowany poważny dorobek translatorski, obejmujący przekłady na polski tekstów naukowych autorstwa czołowych francuskich historyków, jak również historycznych przekazów źródłowych.

5. Wniosek końcowy

Podsumowując: zarówno przedstawione przez habilitanta osiągnięcie pt. „Określenie dyskursywnej specyfiki historii nauki jako dziedziny badawczej (na podstawie analizy historiografii francuskojęzycznej od XVIII wieku do czasów współczesnych)”, przedstawione w postaci monografii pt. „Dyskurs historii

nauki” (Poznań 2020), jak i dorobek jego innych publikacji naukowych po uzyskaniu stopnia naukowego doktora, a także jego osiągnięcia w ramach pozostałych form aktywności naukowej, stanowią znaczny wkład w rozwój dyscypliny, a więc należy uznać je za spełniające wszelkie wymogi stawiane kandydatom do stopnia naukowego doktora habilitowanego określonym w art. 219 ust.1 pkt 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym* i stanowią podstawę do postawienia wniosku o nadanie go dr. Tomaszowi Falkowskiemu.

dr hab., prof. IH PAN Tomasz Wiślicz

